

Живко Илић

докторанд

Свештенство и царство, теолошко-историјски аспекти

Увод

У јудаизму је постојало посебно свештенство, затворено и недоступно народу; са јасно назначеном границом која је једанпут за свагда одвајала свештенство од народа и покровом који је с(а)кривао светињу од народа. Царско свештенство читавога Израиља у Старом завјету остало је само обећање. *De facto*, свештенство је припало левитима којима је цијели народ Израиља био туђи.

Библијски основ *царскога свешћенства* налази се у роду изабраном, *царском свешћенству*, народу Светом. Вјерни су у *бањи* (Света тајна Крштења) постали *свешћеници* и *цареви* гдје су примили опште, тј. *царско свешћенство*, док свештеничку власт у свој њеној пуноћи, путем *хироџоније* (= рукоположење, Света тајна свештенства) *par excellence* прима посебно *свешћенство*. У *свешћеничкој* улози учествују сви крштени, то јесте чланови Цркве који су достојни хришћанскога имена.

* * *

Јустинијан, цар византијски у својој шестој *Новели* говори о појмовима *sacerdotium* (= свештенство) и *imperium* (= царство). Такође, *Свети Сава I, архиепископ српски*, на бази преузетих ријечи из поменуте Јустинијанове шесте *Новеле*, у *Номоканону* (= Законоправило), у 45 гл. превода са грчкога језика Зборника Јована Схоластика у 87 глава, говори о *свешћенству* и *царству*. У најстаријем сачуваном (*Иловички*) препису *Законоправила* из 1262. године, он каже:

„Највећи дарови Божији међу људима, дати човјекољубљем одозго јесу свештенство и цесарство; прво да служи ономе што је божанско, а друго да управља и да се стара о ономе што је људско. А оба, исходећи из једног и истог начела, украшавају људски живот; јер царевима не може бити ништа тако важно као част свештеника који се и за њих саме увек моле Богу. Јер, ако су први у свему непорочни и ако пред Богом буду имали смелост, а други правилно и како доликије почну украшавати предате им градове и оне који су под њима, постаће некакав пријатан склад све што људском животу дарује добро. А то ће бити, верујемо, ако се сачува надзирање свештеничких правила која су апостоли — праведно хваљени и слављени и очевици Божје Речи (Логоса) — предали, а свети оци очували и казивали¹.“

У документима Седмог васељенскога сабора каже се: „*Свешћеник јесте освешћане и укрјепљење императорске власти док је императорска власт снага и погришка свешћенству*“.

¹ М. Петровић, О Законоправило или Номоканону Светога Саве, расправе, Београд 1990, 79; упор. прев. Ц. Мајендорф, Византијско богословље, историјски токови и догматске теме, Крагујевац 1989, 261.

а) Теолошки угао

Непосредна свједочанства Светога писма о свештеничком служењу чланова Цркве малобројна су, али до те мјере језгровита, конкретна и јасна да не захтијевају никаква посебна тумачења. Изабрани старозавјетни народ Бог је изабрао за себе. У 2. књизи Мојсијевој читамо: „А сада ако добро узаслушајте њас мој и ушчувајте завјет мој, бићете моје благо мимо све народе, њремда је моја сва земља. И бићете ми царство свештеничко и народ свети“ (Изл 19, 5–6). Јудеји су били изабрани народ Божији, а ово закључујемо из 5. књиге Мојсијевој: „Јер, ти си народ свети Господу Боју својему, и тебе изабра Господ да си му народ особити између свијех народа на земљи“ (Понз 14, 2).

У Новом завјету род и народ што га је Господ изабрао и саздао за себе постали су хришћани који раније уопште нису били народ свет, а у Цркви су постали народ Божији. Црква је народ Божији² и сваки вјерни који је њен члан, припада овом народу. У својој посланици Свети Апостол Петар обраћа се свим хришћанима: „И ви сами као живо камење зидајте се у дом духовни, свештениство свето (ἐἰς ἱεράτευμα ἁγίον) да би сте њриносили жртве духовне благодаријатне Боју, кроз Исуса Христа“ (1. Пт 2, 5). „А ви сте род изабрани, царско свештениство, народ свети, народ задобијен, да објавите врлине онога који вас дозва из таме на чудесну свјетлост своју; који некад не дијасте народ, а сада сте народ Божији; који не дијасте њомиловани, а сада сте њомиловани.“ (1. Пт 2, 9, 10). У Откривењу Светога Јована Богослова на три мјеста читамо: „И учини нас царством, свештеницима Боју и Оцу својему, њему слава и моћ у вијекове вијекова...“ (Отк 1, 6). „И учинио си их Боју нашему царевима и свештеницима и цароваће на земљи“ (Отк 5, 10). „Блажен је и свети онај који има удјела у њрвом Васкрсењу; над њима друга смрт нема власити, неће ће бити свештеници Боју и Христу, и цароваће с Њим хиљаду година“ (Отк 20, 6). Свети Апостол Павле, надахнут Духом Пресветим етничко начело, по коме је некада био изабран стари Израил, замјењује начелом припадности Цркви. У њој су етнички³ и статусни принципи превазиђени: „Нема више Јудејца ни Јелина, нема више роба ни слободнога, нема више мушког ни женског, јер сте ви сви један (човјек) у Христу Исусу“ (Гал 3, 28). Не може се бити у Цркви, а не бити лаик, не припадати лаос-у, тј. не бити члан народа Божијега. Свако ко је у Цркви, јесте лаик⁴, а сви заједно народ су Божији и свако је призван да, као свештеник Богу, Њему приноси духовне жртве⁵ кроз Исуса Христа.

Свештеници имају троструку власт: управљања, служења и учења, а вјерни учествујући у овом стичу права и обавезе. И народ и клирици учествују у Светим тајнама. И лаици доприносе часним даровима: свештеник се моли за народ и обратно — народ за свештеника. Свете тајне и свештене радње савршавају носиоци посебнога свештенства (свештени ред, клир, ἱεραρχία, што у преводу значи — свештени ред или свештени поредак), али по начелу црквене икономије, неке Свете тајне, нпр. Свету тајну Крштења, може да изузетно савршава и носилац општега или царскога свештенства, крштени вјерујући који је (пре)носилац крштењске благодати. Изражава општега свештенства представља и учешће вјернога народа у Светом Богослужењу — појањем, читањем и сл. што је у вријеме ране Свете Цр-

² Н. Афанасјев, Царско свештенство, прев. са рускога К. Кончаревић, прегледано 11. маја 2012. на: http://www.verujem.org/teologija/afanasjev_carsko_svestenstvo.htm.

³ Ibidem.

⁴ Ibid.

⁵ Ibid.

кве Божије или працркве редоно практиковано. У овом се огледа јединство у культу пастира и пастве које је у старо вријеме било очигледније и непосредније, пошто је свештеник израћао и израстао из народа Божијега, мистичне заједнице у Господу Исусу Христу.

Они који су служили и саслуживали (свештеници и помоћници) нису се могли као представници народа — типично делегатски — сматрати неким екстраслојем, него су служили заједно са народом, па је Свето Богослужење заједнички принос цијеле Цркве (заједница). У оваквој заједници свештеници су били слуге свих вјерних одређене заједнице. Клир и народ на овај начин су неодвојиви, али се разликују као удови истога организма који је Црква Божија, а удови — њени чланови. Отуда учествовање у пуноћи Свете Цркве представља најопштији услов у вршењу свештених тајни којима народ, не само да присуствује, него у њима узима и активно учешћа. У питању је у најдословнијем смислу саборна реалност Цркве. Отуда све молитве, осим лично упућених (намијењене), изражавају ову димензију. У саборности Цркве у коју су укључени, вјерни кроз себе ово осјећање изражавају, учествујући сви присутни: личне нетрпељивости једних према другима сви остављају. Ако их неко од њих и унесе, оне као индивидуалне ремете доживљај саборности онима који су их унијели, а самој саборности као општој и натпојединачној оне не шткоде, нити уопште могу да утичу на њу.

Прије Христовога доласка царско свештенство било је оствариво или Божанском икономијом (Мелхиседек) или демонским плагијатом (римски цар као *pontifex maximus*). Послије Христовога доласка овај појам постаје нелегитиман — *regale sacerdotium* припада Сину Божијем и преко Њега цијелој заједници хришћана.

Права и дужности вјерника *лаика* проиходе из њиховога учествовања у царском свештенству. По овом основу, они су поменуто имали одвајкада и задржали у мањој мјери до данас. Тако, рецимо и вјерници бивају консултовани приликом избора седморице ђакона јерусалимске Цркве: „И ријеч ова би ујодна свему народу. И изабраше Сџефана, човјека исиуњенога вјером и Духом Свешћим, и Филипа, и Прохора, и Никанора, и Тимона, и Пармена, и Николу ѓрозелићиа из антиохије“ (Дап 6, 5). Свети Јован Златоусти пише да ни сами Свети апостоли нису самовољно доносили одлуке, него уз савјетовање са „онима којима су управљали“. Овај принцип примјењиван је и при избору епископа. На саборима ране Цркве учествовали су и *лаици*. Свети апостоли и старјешине (ово су *лаици*, јер, свештеника још нема у великом броју) састаше се у Јерусалиму поводом спровођења или неспровођења обрезања по Мојсијеву закону над онима који су из многобоштва или необрезања примани у Цркву: „А айосћоли и ѓрезвићтери сабраше се да извиде ово мишиљење“ (Дап 15, 6).

Лаици учествују у Цркви и у свим другим пословима (дидактички, управни, економски и др.); у поређењу са нехришћанима и они су свештеници: освештани су Светим тајнама и ово могу да преносе.

б) Историјски угао

Историја је *доћањање сјасења*, а не пуки хронолошки *index* или (редо)слијед збивања. Као таква, она се не може свести у механичке оквире и ограничити само на збир чињеница, базу података или регистар догађаја. Ови параметри непримјењиви су на историју као такву. Њиховом, пак, примјеном и на историју, по аутоматизму дошло би до њенога обесмишљења, јер историја просто вапије за оним што је вјечно и надвремено.

Географско ширење власти Рима омогућило је да се роди теорија „двју власти“: *свјетловне*, учвршћене у Цариграду и *духовне* која обитава у Риму (западњачка теорија). Али, било је довољно да се источна Црква организује око цара и патријарха или да оживи царство на Западу, па да се ова слика сруши, а теорија „двју власти“ да се нађе супротстављена другој теорији или, тачније речено, другом моделу, моделу земаљскога царства замишљенога по узору на небеско, оличенога у владару кога је Бог непосредно поставио за управљање и на спасење људима опуномоћивши га помазањем⁶. Разликовању „двју власти“ опире се нешто што није право цјеловито схватање већ носталгија за јединством.

У доба иконоборства као изузетном периоду византијске историје, открива се сва дубина раскола између институције цара и Цркве који је већ одавно отворен и никада сасвим угашен. У ово вријеме искрсава мноштво дуго сакупљаних оптужби на рачун хришћанских царева који се сврставају међу гониоце. Када се цару Лаву III Исавријанцу приписује реченица: „Зар ја нисам цар и свештеник?“, дира се у осјетљиву тачку, оживљава се загонетна Мелхиседекова личност која вијековима опседа људску машту.

Иконоборство представља прекретницу којом се окончава велика епопеја *цара свешћеника*; од тада се развијају стратегије побожности које, посредством церемонијала, црквене архитектуре, распореда Светиња и царских инсигнија, стварају слику онога што можемо назвати вјером царева.

„Цар и свештеник“ један је кратак *афоризам*⁷ који, било да је вјеродостојан или накнадно смишљен, имао је снажан одјек провлачећи се кроз историографију⁸ све до наших дана. Он представља клопку чије би механизме требало рашчланити, дјеловање схватити, а прије свега одредити његово мјесто на дугом путу византијске историје. Око 726. године, цар Лав III Исавријанац прогласио је култ икона идолопоклоничким, а себе *царем* и *свешћеником* и тако започео кризу у којој ће Византија грцати и стотину двадесет⁹ година касније. Хришћанска вјера била је неускладива са грчко-римском идејом о цару као божанском бићу: Христос је једини Цар¹⁰ и једини *Κύριος* (= Господ). И у вријеме гоњења у прва три вијека хришћани су се сукобили са идејом *дивинације*. Принцип припадности библјском монотеизму и искључива оданост Господу Исусу Христу као једином Господару, принудила их је да одбију свако учешће у империјалном култу, што је било равно грађанској непослушности¹¹. Цар Лав III Исавријанац, можда више него било који његов претходник, дугује царство огњу, коњу и мачу, али та власт које се дочепео у вихору ратова и опсада (по њему) намеће право за мисијску дјелатност и доноси му свештеничке харизме. Он мисли да није, попут Светога цара Константина Великога, „спољни“, него унутрашњи епископ, није свјетовна рука Цркве, него је првосвештеник по *давидовском* наслеђу. Овај фразем, настао је саблажњивим спајањем двју ријечи *свешћенство* и *царство* или просто *свешћеник* и *цар*, одбацујући риторску копрену којом је био покривен план Светога цара Константина Великога и неодређеност својствену хришћанском царству. Њено пуно дјејство потицало је отуда што

⁶ Ж. Дагрон, Цар и првосвештеник, студија о византијском „цезаропапизму“, прев. са францускога В. Тријић, изд. „Клио“ 2001, 6.

⁷ Изрека.

⁸ Ж. Дагрон, нав. дјело, 187.

⁹ Исто.

¹⁰ Ј. Мајендорф, Византијско наслеђе у православној Цркви, прев. И. Чаировић, Краљево 2006, 10.

¹¹ Ц. Мајендорф, Империјално јединство и хришћанске деобе, Црква од 450. до 680. године, прев. са енглескога Ј. Ђ. Олбина, изд. „Каленић“, Крагујевац 1997, 27.

није настала током некога од бројних унутрашњих цариградских сукоба који су супротстављали *цара* и *патријарха*. Она је настала током сукоба између далекога папе који се дичио независношћу хришћанскога Запада и цара, увјеренога у своја права чија реформа је пријетила да уништи јединство Цркве на Истоку. То је била идеална прилика да се искоријени сјеме раздора: са једне стране, нашао се свештеник без цара, а са друге цар без свештеника. Црква данас постоји без цара и њен харизматски положај и пуноћа њених дарова због тога се нису промијенили¹².

Закључак

Закључујући, видимо да царска самосвијест Лава III Исавријанца о потчињеном положају у који је доведена Црква, а у великој мјери створена захваљујући његовом поријеклу, односно, социјалној припадности, као покретача иконокластичкога таласа, довела га је до убјеђења да је он, подражавајући своје далеке царске „претке“, *βασιλεύς καί ιερέύς* (= цар и свештеник). О самом положају цариградске Цркве и њенога првосвештеника бриљантно свједочи околност да је поменути став изражен у писму папи који је за цара у то доба, очигледно, представљао јединога довољно јакога супарника у Цркви. Патријаршија Новог Рима била је сувише близу царске руке да би могла некажњено имати другачији став од воље Христовог намјесника на земљи.

Пренос престонога града Римске државе у Константинопољ 324. године и заштита Цркве коју је наредио цар Константин и његови наследици, створили су сасвим нове услове у Хришћанству. На Западу освајања варвара веома брзо умањила су утицај царства, али је Исток остао чврст. Константинопољ или Нови Рим који је, такође, називан и Византијум — како је било име античкога града на Босфору, а чије је мјесто цар Константин изабрао за престоницу — опстао је као главни град царства до 1453. године. Преко хиљаду година овај град је био средиште православнога Хришћанства у Источној Европи и на Блиском Истоку. Назив Византијум данас се употребљава да означи и град Константинопољ и Источно Римско царство да би га разликовао од Старог Рима и од паганскога царства. Улога цариградске Цркве у ширењу Хришћанства на Истоку, иста је као и улога римске Цркве на латинском Западу. Међутим, неко може да примијети да се само име Византијум ријетко користило у Средњем вијеку. Грци говоре о Византијцима или Византинцима и називају их Ромејима. Латински Запад, такође, говори о империји као Романији, а муслимани је зову Рум.

* * *

Свака стварна власт постаје власт по праву само ако се сакрализује, а нарочито царска власт, извор свих других чије је свако испољавање *тхеофанија*. Није неизводљиво начинити корак од сакралности до духовне власти. Сами хришћански владари посједовали су духовне дарове и не би смо могли без оклијевања сврстати их међу свјетовњаке.

Разматрајући поглед византијских канониста и писаца на императорску власт, може се примијетити да се од времена Светог цара Константина Великога до пада империје у XV вијеку, када се завршава историја међусобнога односа Цркве и Византије као *хришћанске државе*, запажају два правца мисли: а) један тежи да на

¹² С. Булгаков, Православље, Београд 1991, 185–186.

разним основама настави староримску традицију божанскога Августа *pontifex-taximus*-а и б) други полази од свијести о дубокој разлици између Цркве и државе и не одбацујући покровитељство државе према Цркви, одлучно брани самосталност црквене заједнице и њене функције од насртаја свјетовне власти. Он може поставити цара у посебан положај у Цркви, имајући у виду да цар крунисањем преузима обавезу да штити Цркву, али не може му признати она права која подразумевају апостолско наслеђе, као ни благодатне дарове права свештенослужења, учења и пастирства, нити на њима заснованих права законодавства, надзора и суда у црквеним питањима.

Литература

- Афанасјев, Н., *Царско свешћенство*, прев. са рускога К. Кончаревић, прегледано 11. маја 2012. на: http://www.verujem.org/teologija/afanasjev_carsko_svestenstvo.htm.
- Булгаков, С., *Православље*, Београд 1991.
- Мајендорф, Ц., *Имјеријално јединство и хришћанске геобе*, Црква од 450. до 680. године, прев. са енглескога Ј. Ђ. Олбина, изд. „Каленић“, Крагујевац 1997.
- Мајендорф, Ј., *Византијско наслеђе у православној Цркви*, прев. И. Чаировић, Краљево 2006.
- Петровић, М., *О Законоравилу или Номоканону Свјетле Саве*, расправе, Београд 1990; упор. прев. Ц. Мајендорф, *Византијско догматско наслеђе*, историјски токови и догматске теме, Крагујевац 1989.
- Dagron, G., *Empereur et prêtre*, Étude sur le «césaropapisme» byzantin, Éditions Gallimard 1996.